

İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
No:41 (Ekim 2009)

DEMOKRASİ VE İSTİKRAR AÇISINDAN PARLAMENTER VE BAŞKANLIK HÜKÜMET ŞEKLİ KARŞILAŞTIRMASI

Natig ABDULLAYEV*

Özet

Hükümet şeklinin demokrasinin yerleşmesine etkisi üzerine birçok tartışma yapılmıştır. Bu tartışmalarda, parlamenter hükümet şekli ile başkanlık hükümet şekli karşılaştırılarak hükümet şeklinin demokrasinin yerleşmesine önemli derecede etki ettiği ileri sürülmüştür. Tartışmalarda öne çıkan görüş, parlamenter hükümet şeklinin başkanlık hükümet şeklinin aksine demokrasinin yerleşmesi açısından olumlu sonuçlar ürettiği yönündedir. Bu çalışmada, farklı görüşlerden bağımsız olarak hükümet şekillerinin “demokrasi karnesi”ne ilişkin sayısal verilere yer verilerek bu sayısal verileri açıklamaya yönelik görüşlerle başkanlık hükümet şeklinin sorunları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Parlamenter Hükümet Şekli, Başkanlık Hükümet Şekli.

The Government Type With The Relation Of Consolidating Of Democracy

Abstract

There are many discussions on the government type's effects on the consolidating of democracy. In these discussions, have been compared parliamentary government type with presidential government type and have been suggested importance of government type's effect on consolidating of democracy. Outstanding opinion in discussions is parliamentary government type's positive results on consolidating of democracy in contrary to presidential government type. In this study, independent from all opinions, is put forth the problems of presidential government type in the direction of government types “democratization index” data.

Keywords: Democracy, Parliamentary Government Type, Presidential Government Type.

---

* Dr, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Giriş

Demokratik olmayan bir rejimden demokratik bir rejime geçişin demokrasinin yerleşmesi ile sonuçlanmasına birçok unsurun etki ettiği ileri sürülmüştür¹. Söz konusu unsurları, birbirinden farklı iki yaklaşımın ürünü olması bakımından iki başlıkta sınıflandırmak mümkündür. “Sosyolojik kurumsalcılık” olarak adlandırılan birinci yaklaşıma göre, siyasal aktörlerin davranışları, toplumsal dinamikler tarafından şekillendiğinden² demokrasinin yerleşmesi de toplumsal dinamiklere dayanır. March ve Oslon’ın belirttiği gibi, bu yaklaşım, özellikle 1950’li yıllardan önce var olan “toplumsal yaşamı anlamak ve tahlil etmek için siyasal kurumları temel belirleyici bağımsız unsur olarak görme” görüşünü paylaşmamaktadır³. Bu yaklaşım doğrultusunda geçiş öncesi demokratik gelenek ve sivil erdem varlığı⁴, demokrasiye geçiş yolu⁵, siyasal elitin geçiş dönemi tutumu⁶, sivil toplum örgütlerinin etkinliği ve ekonomik gelişme düzeyi demokrasinin yerleşmesinde önemli görülmüştür.

İkinci yaklaşım ise demokrasinin yerleşmesinde sadece ekonomik ve sosyal şartların değil “siyasal kurumlar mühendisliğinin” de üzerinde durulmasına dikkat çekmektedir. 1980’lerden itibaren yaygınlaşmaya başlayan bu yaklaşım, siyasal kurumların önemine yönelik düşünceleri tekrardan canlandırdığı için “yeni kurumsalcılık” olarak tanımlanmaktadır⁷. “Yeni kurumsalcılık” yaklaşımı çerçevesinde, demokrasinin yerleşmesi açısından üzerinde en fazla durulan konulardan biri, hükümet şekli tartışmalarıdır. Bu bağlamda, özellikle, parlamentarizm ve başkanlık hükümet şekilleri karşılaştırılarak hükümet şekli tercihinin sonuçlarına ve bu sonuçlara sebep olan sistematige yönelik görüşler ileri sürülmüştür.

Hükümet şeklinin demokrasinin yerleşmesine etkisi üzerine, özellikle 1990’lı yıllarda birçok tartışma yapılmıştır. Bu tartışmalarda, parlamenter hükümet şekli ile başkanlık hükümet şekli karşılaştırılarak, hükümet şeklinin demokrasinin yerleşmesine önemli derecede etki ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Belirtelim ki, tartışmalarda yer alan siyaset bilimciler arasında belli bir hükümet şeklinin demokrasinin yerleşmesine etkisi üzerinde fikir birliği oluşmamıştır. Bu bağlamda, Juan J. Linz’in “Başkanlık Sisteminin Erdemleri” isimli makalesi ile Donald L. Horowitz’in “Demokratik Sistemleri Karşılaştırmak” isimli makalesinde ortaya konulan farklı görüşler dikkat çekicidir⁸. Arend Lijphart’ın “Yeni Demokrasiler için

¹Raymond Taras, “Separating Power: Keeping Presidents in Check”, **Post-Communist Presidents**, Ed. by. Ray Taras, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s.15.

²Michael McFaul, “Institutional Design, Uncertainty and Path Dependency during Transition: Cases from Russia”, **Constitutional Political Economy**, 10, 1999, s.28.

³James G. March, Jones P. Olsen, “New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life”, **The American Political Science Review**, Vol. 78, No.3, September 1984, s. 735.

⁴Samuel P. Huntington, **Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratikleşme**, cev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, 1996, s.33–39.

⁵Lynn Terry Karl, Philippe C. Schmitter, “Modes of Transition in Latin America, Southern Europe and Eastern Europe”, **International Social Science Journal**, 128, (1991), s.269–284.

⁶Claus Offe, “Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe”, **Social Research**, 58, Winter 1991, s. 865–892.

⁷March, Olsen, “New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life”, s. 738.

⁸Bkz: Juan J. Linz, “Başkanlık Sisteminin Erdemleri”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, 1995, s.143–160; Donald L.

Anayasal Tercihler” isimli makalesi ile Quentin L. Quade’in “Orantılı Temsil ve Demokratik Devlet Yönetimi” isimli makalesinde de bu doğrultudaki farklılık esas temadır⁹.

Bununla birlikte, parlamenter hükümet şeklinin başkanlık hükümet şekline oranla demokrasinin yerleşmesi açısından daha olumlu sonuçlar ürettiği kanısı hâkimdir. Bu kanıyı, sayısal veriler de desteklemektedir. Bu çalışmada, ilk önce farklı görüşlerdeki yaklaşımlardan bağımsız olarak hükümet şekillerinin “demokrasi karnesi”ne ilişkin sayısal verilere yer vereceğiz. Daha sonra ise bu sayısal verileri açıklamaya yönelik görüşlerle başkanlık hükümet şeklinin sorunları üzerinde durulacaktır.

Demokrasi Açısından Hükümet Şekli Karşılaştırmasına İlişkin Sayısal Veriler

Hükümet şekillerinin “demokrasinin yerleşmesine etkisini ölçmek” adına birçok araştırma yapılmıştır. Burada, bu araştırmaların hepsine olmasa da büyük bir bölümüne yer vermeye çalışacağız. İşe, Mainwaring’in istikrarlı demokrasiler olarak tanımladığı ülkelerin hükümet şekillerini tanımakla başlayabiliriz¹⁰.

Mainwaring, 1993 yılında yaptığı araştırmada, 1967–1992 yılları arasındaki 25 yıllık dönemde demokratik yönetim usulü her hangi bir kesintiye uğramamış ülkeleri, istikrarlı demokrasiler olarak tanımlamaktadır¹¹. Tablo/1’de, bu ülkeler, uygulanan hükümet şekillerine göre sınıflandırılmaktadır. Tablo/1’den de görüldüğü gibi, “istikrarlı demokrasiler” tanımlaması içerisine giren 31 ülkeden 24’ü parlamenter, 4’ü başkanlık, 3’ü ise diğer hükümet şekli ile yönetilmektedir. Parlamenter hükümet şekli ile başkanlık hükümet şekli karşılaştırmasında, istikrarlı demokrasilerden %77.5’i parlamenter hükümet şeklinin uygulandığı ülkeler iken sadece %13’ü başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı ülkelerdir.

Horowitz, “Demokratik Sistemleri Karşılaştırmak”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Platter, Yetkin Yayınları, 1995, s. 161–168.

⁹Bkz: Arend Lijphart, “Yeni Demokrasiler için Anayasal Tercihler”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Platter, Yetkin Yayınları, 1995, s.185–198; Quentin L. Quade, “Orantılı Temsil ve Demokratik Devlet Yönetimi”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Platter, Yetkin Yayınları, 1995, s.207–213.

¹⁰İstikrarla, bir siyasal sistemin varlığını ne ölçüde sürdürebileceği kastedilir. Bu yüzden Huntington’un da belirttiği gibi istikrar her türlü siyasal sistemin analizinde yer alan temel boyuttur (Huntington, **Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratikleşme**, s. 8); Demokrasi ise siyasal sistemler içerisinde en çok hayranlık uyandırıcı olmasına rağmen korunması ve yaşatılması en zor olanıdır... Demokrasinin bu özelliği, Diamond’ın da belirttiği gibi onun doğasında bulunan paradokslardan kaynaklanmaktadır ve gelişmekte olan ülkeler bu paradokslarla sık sık karşılaşmaktadırlar. Bu paradokslar, bireysel ve toplumsal olarak bazı alışkanlıkların kazanılması, siyasetçilerin popülizmden uzak tutarlı bir siyasalar bütününe sürdürebilmesi ve çeşitli çıkar gruplarıyla ilişkide olmasına rağmen iktidarların bu çıkar gruplarından özerk bir şekilde hareket edebilmesiyle aşılabilmektedir. (Bu konuda Bkz: Larry Diamond, “Demokrasinin Üç Paradoksu”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Platter, Yetkin Yayınları, 1995, s. 127–140).

¹¹Scott Mainwaring, “Presidentialism, Multipartyism, and Democracy: The Difficult Combination”, **Comparative Political Studies**, Vol. 26, No. 2, July 1993, s. 204.

İstikrarlı demokrasilerin büyük bir çoğunluğu parlamenter hükümet şeklinin uygulandığı ülkeler iken “istikrarsız demokrasiler” olarak tanımlanan ülkeler için ise durum farklıdır. Mainwaring, 1993 yılında yaptığı araştırmada, 1945–1992 yılları arasında 25 yıl kesintisiz demokratik yönetim usulünü sürdüremeyen ülkeleri, istikrarsız demokrasiler olarak tanımlamaktadır¹². Tablo/2’de, bu ülkelerin demokrasi dönemlerindeki hükümet şekli gösterilmektedir. Demokrasi döneminde hükümet şeklinin başkanlık olduğu istikrarsız demokrasilerin sayısı 24 veya genel toplamın %57.2’si, hükümet şeklinin parlamenter olduğu istikrarsız demokrasilerin sayısı ise 16 veya genel toplamın %38’idir. Dolayısıyla istikrarlı demokrasilerde uygulanan hükümet şekli büyük bir çoğunlukla parlamenter iken istikrarsız demokrasilerde uygulanan hükümet şekli ise daha çok başkanlıktır.

Tablo/1. İstikrarlı Demokrasilerin Hükümet Şekline Göre Sınıflandırılması (1967–1992)

Parlamenter Sistemler (24)	Başkanlık Sistemleri (4)	Diğer Sistemler (3)
Almanya	ABD	Finlandiya
Avusturalya	Kolombiya	(yarı-başkanlık)
Avusturya	Kosta Rica	Fransa
Barbados	Venezüella	(yarı-başkanlık)
Belçika		İsveçre
Birleşik Krallık		(karma)
Botswana		
Danimarka		
Hindistan		
Hollanda		
İzlanda		
İrlanda		
İsrail		
İsveç		
İtalya		
Jamaika		
Japonya		
Kanada		
Liechtenstein		
Lüksemburg		
Malta		
Norveç		
Trinidad ve Tobago		
Yeni Zelanda		

Kaynak: Mainwaring, “Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination”, **Comparative Political Studies**, Vol. 26, No. 2, July 1993, s. 205.

¹²Mainwaring, “Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination”, s.206–207.

Tablo/2. 1945–1993 yılları arasında istikrarsız demokrasiler (a)

Ülkeler	Demokrasi Dönemi	Hükümet Şekli	Parti Sistemi
Arjantin	1946–1951	Başkanlık	İki partili
Arjantin	1958–1962	Başkanlık	Hakim parti
Arjantin	1963–1966	Başkanlık	Çok partili
Arjantin	1973–1976	Başkanlık	İki partili
Bolivya	1952–1964	Başkanlık	Hakim parti
Bolivya	1979–1980	Karma	Çok partili
Brezilya	1946–1964	Başkanlık(b)	Çok partili
Burkina Faso	1977–1980	Başkanlık	Çok partili
Burma	1948–1958	Parlamenter	Hakim parti
Kolombiya	1936–1949	Başkanlık	İki partili
Küba	1940–1952	Başkanlık	Çok partili
Kıbrıs	1960–1963	Başkanlık	İki partili
Dominik Cumhuriyeti	1962–1963	Başkanlık	Hakim parti
Ekvator	1948–1961	Başkanlık	Çok partili
Ekvator	1968–1970	Başkanlık	Çok partili
Fiji	1970–1987	Parlamenter	İki partili
Gana	1969–1972	Başkanlık	Hakim parti
Gana	1979–1981	Parlamenter	Çok partili
Yunanistan	1946–1967	Parlamenter	Çok partili
Granada	1974–1979	Parlamenter	Hakim parti
Guatemala	1944–1954	Başkanlık	Çok partili
Guyana	1966–1978	Parlamenter	Hakim parti
Honduras	1957–1963	Başkanlık	İki partili
Endonezya	1950–1957	Parlamenter	Çok partili
Kenya	1963–1969	Karma	İki partili
Malezya	1957–1969	Parlamenter	Hakim parti
Nijerya	1960–1966	Parlamenter	Hakim parti
Nijerya	1979–1983	Başkanlık	Çok partili
Pakistan	1947–1954	Parlamenter	Hakim parti
Pakistan	1971–1977	Parlamenter(c)	Hakim parti
Pakistan	1988–1990	Parlamenter	Çok partili
Panama	1945–1949	Başkanlık	Çok partili
Panama	1960–1968	Başkanlık	Çok partili
Peru	1939–1948	Başkanlık	Çok partili
Peru	1956–1962	Başkanlık	Çok partili
Peru	1963–1968	Başkanlık	Çok partili
Peru	1980–1992	Başkanlık	Çok partili
Güney Kore	1960–1961	Yarı-başkanlık	Hakim parti
Sudan	1986–1989	Parlamenter	Çok partili
Surinam	1975–1980	Parlamenter	İki partili
Tayland	1968–1971	Parlamenter	Çok partili
Tayland	1974–1976	Parlamenter	Çok partili
Türkiye	1950–1960	Parlamenter	Çok partili

Türkiye	1961–1971	Parlamentar	Çok partili
Türkiye	1973–1980	Parlamentar	Çok partili
Venezüella	1945–1948	Başkanlık	Hakim parti

(a) 1945 sonrasında 25 yıl sürekli demokrasiye sahip olmamış, demokrasileri kesintiye uğramış ülkeler.

(b) 1961 Eylül ile 1963 Ocak arasında Brezilya yarı-başkanlık rejimine sahiptir.

(c) 1973’de başkanlık hükümet şekli parlamenter hükümet şekli ile yer değiştirmiştir.

Kaynak: Mainwaring, “Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination”, s.206–207.

İstikrarlı ve istikrarsız demokrasilerin uygulanan hükümet şekillerine göre sınıflandırılmasına ilişkin bir diğer araştırma ise, yine 1993 yılında, Stephan ve Skach tarafından yapılmıştır. Stephan ve Skach ikilisi, araştırma kapsamını, ekonomik gelişmişlik düzeyinin demokrasinin yerleşmesini etkilemede bağımsız bir değişken olması dolayısıyla OECD üyesi olmayan ülkelerle sınırlı tutmuşlardır¹³.

Tablo/3’de, 1973–1989 yılları arasında demokrasiye geçiş yapan ve ters dönüşüm yaşamadan on yıl boyunca demokratik olarak kalmaya devam eden (OECD üyesi olmayan) 53 ülkenin hükümet şekline göre sınıflandırılması yer almaktadır. Tablo/3’den görüldüğü gibi 1973–1989 yılları arasında demokrasiye geçiş yapan ve parlamenter hükümet şeklini tercih eden 28 ülkeden on yıl boyunca demokratik olmaya devam edenlerin sayısı 17, başkanlık hükümet şeklini tercih eden 25 ülkeden on yıl boyunca demokratik olmaya devam edenlerin sayısı ise 5’dir. Başka bir ifadeyle, ilgili sınıflandırmada, parlamenter hükümet şeklini tercih edenlerin demokratik süreklilik yüzdesi %61, başkanlık hükümet şeklini tercih edenlerin demokratik süreklilik yüzdesi ise %20’dir. Dolayısıyla, Stephan ve Skach ikilisinin araştırmasına göre de parlamenter hükümet şeklinin uygulandığı demokrasiler başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı demokrasilere oranla daha çok istikrarlıdır.

Tablo/4’de ise 1973–1989 yılları arasında demokrasiye geçiş yapan fakat askeri darbe ile ters dönüşüm yaşayan (OECD üyesi olmayan) 53 ülkenin hükümet şekline göre sınıflandırılması yer almaktadır. Tablo/4’den de görüldüğü gibi, bu ülkelerden askeri darbe döneminde hükümet şekli parlamenter olanların sayısı 5, hükümet şekli başkanlık olanların sayısı ise 10’dur. Bu verilere göre, başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı ülkeler, askeri darbelere karşı daha çok hassaslık taşımaktadır. Şöyle ki, ilgili dönem için başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı ülkelerde askeri darbeye karşı hassaslık yüzdesi %40, parlamenter hükümet şeklinin uygulandığı ülkelerde askeri darbeye karşı hassaslık yüzdesi ise %18’dir.

¹³ Alfred Stephan, Cindy Skach, “Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism”, *World Politics*, Vol. 46, No. 1, October 1993, s.10.

Tablo/3. 1973–1989 yılları arasında demokrasiye geçiş yapan ve ters dönüşüm yaşamadan on yıl boyunca demokratik olarak kalmaya devam eden (OECD üyesi olmayan) 53 ülkenin hükümet şekline göre sınıflandırılması

	<u>Demokrasinin Olduğu Yıllarda Hükümet Şekli</u>		
	Parlamenter	Başkanlık	Yarı Başkanlık
1973–1989 yılları arasında demokrasiye geçiş yapan ülkelerin sayısı	28	25	0
On yıl boyunca demokratik olarak kalmaya devam eden ülkelerin sayısı	17	5	0
Demokratik süreklilik yüzdesi	%61	%20	NA

Kaynak: Stephan, Skach, “Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism”, s. 12.

Tablo/4. 1973–1989 yılları arasında demokrasiye geçiş yapan fakat askeri darbe ile ters dönüşüm yaşayan (OECD üyesi olmayan) 53 ülkenin hükümet şekline göre sınıflandırılması

	<u>Askeri Darbe Döneminde Hükümet Şekli</u>		
	Parlamenter	Başkanlık	Yarı Başkanlık
1973–1989 yılları arasında demokrasiye geçiş yapan ülkelerin sayısı	28	25	0
Askeri darbe ile ters dönüşüm yaşayan ülkelerin sayısı	5	10	0
Askeri darbeye karşı hassaslık yüzdesi	%18	%40	NA

Kaynak: Stephan, Skach, “Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism”, s. 11.

Stephan ve Skach ikilisinin hükümet şeklinin “demokrasinin yerleşmesine etkisini ölçmek” adına yaptığı bir diğer araştırma, Vanhanen Göstergelerindeki sapmaları açıklamaya yöneliktir¹⁴. Finlandiyalı siyaset bilimci Vanhanen, 1990 yılında, 1980–1988 yılları arasındaki dönemde 147 ülkenin demokratikleşme derecesinin bu ülkelerin sosyoekonomik yapısı ile ilişkisini göstermek amacıyla bir araştırma yapmıştır. 147 ülkenin demokratikleşme dereceleri Demokratikleşme Göstergesi’ne (DK), sosyoekonomik yapısı ise Güç Kaynakları Göstergesi’ne (GKG)¹⁵ göre sınıflandırılmıştır¹⁶. Vanhanen’in araştırma sonuçlarına ulaşmadan önceki beklentisi, kendi sınıflandırması bağlamında sosyoekonomik yapısı GKG’de 6.5’in üzerinde olan bir değerle ifade edilen ülkelerin demokratikleşme derecelerinin çok yüksek olacağı, 3.5’in altında olan bir değerle ifade edilen ülkelerinin ise demokratikleşme derecelerinin çok düşük olacağı yönünde olmuştur. Belirtelim ki, Vanhanen’in bu beklentisi, elde ettiği araştırma sonuçlarıyla belli bir oranda doğrulanmıştır. DG’de çok yüksek ve çok düşük demokratikleşme dereceleri, sırasıyla GKG’de 6.5’in üstünde ve 3.5’in altında olan değerlere çok ufak sapmalarla da olsa %76 uyumluluk göstermiştir. Bununla birlikte, DG dereceleri ile GKG değerleri 34 ülke örneğinde birbirine önemli oranda karşılık gelmemiştir. Vanhanen, bu durumu şöyle ifade etmektedir: “...Bazı ülkelerde GKG değerleri doğrultusundaki DG dereceleri beklentimin üstündeyken, bazı ülkelerde ise GKG değerleri doğrultusundaki DG dereceleri beklentimin altındadır...”¹⁷. Böyle bir farklılığın neden kaynaklandığını ise Vanhanen tarafından açıklanamamaktadır.

Stephan ve Skach ikilisi, Vanhanen Göstergelerindeki farklılığın ülkelere uygulanan hükümet şekli ile ilişkisini araştırmış ve Tablo/5’de gösterilen sonuçlara ulaşmışlardır. Diğer ufak sapmaları da hesaba katarak 59 ülke örneğinde yaptıkları karşılaştırmada, parlamenter hükümet şeklinin uygulandığı 37 ülkenin 31’inde veya %83.8’nde beklenenden “daha yüksek” bir demokratikleşme derecesine, 6’nda veya %16.2’nde ise beklenenden “daha düşük” bir demokratikleşme derecesine rastlamışlardır. Başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı 22 ülkede ise durum şöyle olmuştur: 12 ülkede “daha düşük” demokratikleşme, 10 ülkede ise “daha yüksek” demokratikleşme”. Sonuç olarak, Stephan ve Skach ikilisi, diğer değişkenlerin sabit olması durumunda, parlamenter hükümet şeklinin uygulandığı ülkelere demokrasinin yerleşmesinin daha fazla mümkün olacağını ortaya koymuşlardır.

¹⁴Stephan, Skach, “Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism”, s. 6–7.

¹⁵“Demokratikleşme Göstergesi”ni “Index of Democratization”a, “Güç Kaynakları Göstergesi”ni ise “Index of Power Resources”e karşılık kullanıyoruz.

¹⁶Vanhanen, demokratikleşme derecesini; i) seçimlerde en büyük parti dışındaki partilerin aldığı toplam oy oranı ve ii) oy kullanan seçmenlerin toplam nüfusa oranı başlıklarıyla değerlendirirken sosyoekonomik yapıyı ise i) tarım dışı ekonomik faaliyetin tekelleşme derecesi, ii) tarımla uğraşan nüfusun toplam nüfusa ve bu nüfus içerisindeki toprak sahibi aile şirketlerinin tarımla uğraşan nüfusa oranı, iii) okuryazarlık düzeyi, iv) üniversiteleşme düzeyi ve v) şehirleşme düzeyi başlıklarıyla değerlendirmiştir. Bkz: Tatu Vanhanen, **The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980–1988**, Grane Russak, New York, 1990.

¹⁷Vanhanen, **The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980–1988**, s. 84.

Tablo/5. Vanhanen Göstergeleri Çerçevesinde Demokratikleşme Derecesinin Beklenenden (B) “Daha Düşük” veya “Daha Yüksek” Olmasının Parlamentarizm ve Başkanlık Hükümet Şekilleri Açısından Karşılaştırılması

	Ülke Sayısı	B. “Daha Düşük” Demokratikleşme	B. “Daha Yüksek” Demokratikleşme
Parlamente Sistemler	37	6 (%16.2)	31 (%83.8)
Başkanlık Sistemleri	22	12 (%54.6)	10 (%45.4)

Kaynak: Stephan, Skach, “Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism”, s. 10

Son olarak, Stephan ve Skach ikilisinin 1979–1989 yılları arasındaki dönemde “yerleşmiş demokrasi”lerin yasama organlarında siyasette etkili olabilen siyasi partilerin sayısına yönelik yaptığı araştırmayı ele alacağız. İkili, “yerleşmiş demokrasi” ile Coppedge Reinicke Poliarşi Ölçeği’ne göre 3.0’dan, Gastil Demokrasi Ölçeği’ne göre de sivil ve siyasal haklar derecelendirmesinde ortalama olarak 2.5’den daha yukarı bir dereceye karşılık gelmeyen ülkeleri dikkate aldıklarını vurgulamaktadırlar ki bunlar da genellikle OECD ülkeleridir. İlgili dönemde, bizim bu ülkelerden değerlendirme kapsamına aldıklarımızdan 30’unda parlamenter hükümet şekli, 2’nde yarı başkanlık hükümet şekli, 5’nde ise başkanlık hükümet şekli uygulaması söz konusu olmuştur. Tablo/6’da, bu ülkelerin, Stephan ve Skach ikilisinin Laakso ve Taagepera Göstergesi’ni esas alarak formüle ettiği yasama organlarında siyasette etkili olabilen siyasi partilerin sayısı gösterilmektedir. Buna göre, yasama organında etkili olabilen siyasi parti sayısı 3.0’la 7.0 arasında değişen 13 “yerleşmiş demokrasi”den 11’inde parlamenter hükümet şekli, diğer 2’sinde ise yarı başkanlık hükümet şekli uygulanmaktadır. Başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı 5 “yerleşmiş demokrasi” yasama organlarında en yüksek etkili siyasi parti sayısı ise 2.6’dır. Bu göstericilerden hareketle, Stephan ve Skach ikilisi, sosyolojik, ekonomik, ideolojik ve etnik farklılığın var olduğu ülkelerde parlamenter ve yarı-başkanlık hükümet şeklinin demokrasinin yerleşmesine daha fazla katkıda bulunacağını belirtmektedirler. İkili, ilgili farklılıkların siyasi partiler temelinde örgütlenmesi ve bu örgütlenmelerin yasama organları aracılığıyla yönetimde temsil edilmesi için parlamenter ve yarı başkanlık hükümet şekillerinin, başkanlık hükümet şeklinin tersine, doğaları gereği belli mekanizmalar sağladıklarını söylemektedir¹⁸

¹⁸Kaynak: Stephan, Skach, “Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism”, s. 6–7.

Tablo/6. 1979–1989 Yılları Arasında Kesintiye Uğramayan
Demokrasilerin Yasama Organlarında Etkili Olan Siyasi Partilere Yönelik
Laakso/Taagepera Göstergesi

Parlamente Hükümet Şekli		Yarı Başkanlık Hükümet Şekli		Başkanlık Hükümet Şekli	
Ülkeler	Parti Sayısı	Ülkeler	Parti Sayısı	Ülkeler	Parti Sayısı
Botswana	1.3	Fransa	3.2	ABD	1.9
Sn.Vinsent	1.4	Portekiz	3.6	Kolombiya	2.1
Dominik	1.5			Kosta Rika	2.3
Jamaika	1.5			Dominik	
Bahama	1.6			Cumhuriyeti	2.3
Trinidad ve Tobago	1.6			Venezüella	2.6
Saint Lusya	1.7				
Yeni Zelanda	2.0				
Kanada	2.0				
Bileşik Krallık	2.1				
Hindistan	2.1				
Yunanistan	2.2				
Avusturya	2.4				
Avustralya	2.5				
Solomon Adaları	2.5				
Mauritius Adası	2.5				
İspanya	2.7				
İrlanda	2.7				
Japonya	2.9				
Batı Almanya	3.2				
Norveç	3.2				
İsveç	3.4				
Lüksemburg	3.4				
İsrail	3.6				
Hollanda	3.8				
İtalya	3.9				
Guyana	4.0				
İzlanda	4.3				
Danimarka	5.2				
Belçika	7.0				

Kaynak: Stephan, Skach, “Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism”, s. 8–9.

Sayısal Verilerin Açıklanması: Başkanlık Hükümet Şeklinin Sorunları

Sayısal veriler, parlamenter hükümet şeklinin başkanlık hükümet şekline oranla demokrasi bağlamında daha olumlu sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Şöyle ki, parlamenter hükümet şeklinin uygulandığı ülke demokrasileri daha istikrarlı ve askeri darbelere karşı daha dayanıklı olmakta, demokrasinin yerleşmesine olumsuz etkide bulunacak diğer değişkenlere rağmen parlamenter hükümet şeklinin uygulandığı ülkelerde demokratikleşme dereceleri daha yüksek değerlere karşılık gelmekte ve toplumsal bölünmelerin var olduğu ülkelerde parlamenter hükümet şekli oydışmacı bir demokrasi için daha iyi mekanizmalara sahip olmaktadır. Diğer taraftan, başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı ülke demokrasileri daha istikrarsız ve askeri darbelere karşı daha fazla hassas olmakta, demokrasinin yerleşmesine olumlu etkide bulunacak diğer değişkenlerin lehte olmasına rağmen daha düşük demokratikleşme dereceleri sergilemekte ve toplumsal bölünmelerin siyasi parti bağlamında yönetime katılması, başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı ülkelerde “yerleşmiş demokrasi”ye yol vermemektedir. Tablo/6’dan, başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı “yerleşmiş demokrasi”lerde yasama organlarında en yüksek etkili siyasi parti sayısı 2.6 olduğu görülmektedir.

Başkanlık hükümet şeklinin “demokrasi karnesi”nin zayıf olması, bu hükümet şeklinin özellikleri temel alınarak açıklanmıştır. Bu çerçevede, başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı demokrasilerde birbirine bağlı olarak birçok sorunun ortaya çıkabileceği ileri sürülmektedir¹⁹. Hiç şüphesiz ortaya çıkabilecek sorunlar listesinin en başına, “çifte meşruluk sorunu”nu yerleştirmek gerekir. Zira “çifte meşruluk sorunu”, başkanlık sistemlerinde yasama-yürütme arasında siyasal ve ideolojik kutuplaşmanın oluşmasına²⁰ ve bu sebeple de siyaset dışı kurum veya kişilerin, örneğin ordunun, arabulucu olarak devreye girmesine ve demokratik yönetim usulünün kesintiye uğramasına yol açmaktadır²¹. Sayısal verilerden de hatırlanacağı gibi başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı demokrasiler, genellikle, askeri darbelere karşı daha hassas olduklarından istikrarsız rejimlerdir.

Başkanlık sistemlerindeki çifte meşruluk sorunu, kuvvetlerin sert ayrılığı kuralının sonucudur, diyebiliriz. Parlamenter sistemlerden farklı olarak başkanlık sistemlerinde hem parlamento hem de yürütme organı olan başkan halk tarafından seçilmekte ve varlıklarını sürdürmek için bir birinin desteklerine ihtiyaç duymamaktadırlar. Dolayısıyla her iki organ da demokratik meşruluğa sahip olmaktadır. Bu sebeple de iki organ arasında ortaya çıkan anlaşmazlık hallerinin çözümü için demokratik mekanizmalar öngörülmez. Ortaya çıkan anlaşmazlık hallerinin çözümü için demokratik mekanizmaların öngörülmemesi ise iki organ

¹⁹Bakınız: Juan Linz, “Başkanlık Sistemi veya Parlamenter Sistem Arasındaki Tercih Siyasal ve Sosyal Sonuçları”, **BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı**, Ergun Özbudun ve Levent Köker (Çevirenler), Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1993, s. 117–134.

²⁰John T. Ishiyama, Matthew Velten, “Presidential Power and Democratic Development in Post-Communist Politics”, **Communist and Post-Communist Studies**, Vol. 31, No. 3, s.219

²¹Juan Linz, “Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference”, **The Failure of Presidential Democracy**, Ed. by. Juan Linz, John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994, s.7.

arasında ideolojik ve siyasal kutuplaşmaya yol açmaktadır. Bu durum, kimi zaman ordunun devreye girmesiyle son bulurken kimi zaman da bir organın diğeri üzerinde egemenliğini kabul ettirmesi ile de sonuçlanabilmektedir. Örneğin Rusya’da 1990–1993 yılları arasındaki “iki başlı iktidar” veya çifte meşruluk, Yeltsin’in Rusya Halk Temsilcileri Kongresi’ni feshetmesi ve başkan merkezli bir siyasal yapı kurumsallaştırmasıyla çözülmüştür²².

Kuvvetlerin organik açıdan sert ayrılığının çifte meşruluk sorununa yol açması ve bu durumun da ideolojik ve siyasal kutuplaşmaya sebep olması, başkanlık sistemlerinde anayasal yapının siyasete yansımalarının sonucudur. Organlarının anayasal görev sürelerinin önceden sabitlenmiş zaman dilimleri olması, başkanlık sistemlerini gelişmeler karşısında esneklik gösterememe sorunuyla karşılaştırabilmektedir²³. Başkan ve parlamento, bu zaman dilimleri içerisinde her hangi bir tehditle karşılaşmayacaklarını göze alarak temsil ettikleri siyasi görüşlerini ve bu bağlamdaki toplumsal taraftarlarını sonuna kadar provoke etme üslubu sergileyebilirler. Zira Shugart ve Garey’in belirttiği gibi, başkanlık sistemlerinde, başkanlık seçimlerinin parti temelli değil daha çok kişi temelli geçmesi ve aynı partiden olsa bile parlamento üyesinin başkanı desteklemesi için çok güçlü bir sebep görmemesi, başkanla parlamentoyu birbirlerine karşı kutuplaştırmaktadır²⁴.

Daha önce belirttiğimiz gibi, kuvvetlerin sert ayrılığı, iktidar ayrılığı olarak da ifade edilmektedir. Linz, bu durumdan hareketle, genel kanının aksine başkanlık sistemlerini, iktidarlara zayıflatan sistem olarak tanımlamaktadır. Linz, bu vesileyle,

²²Bununla birlikte seçilmiş başkanla seçilmiş parlamentonun meşruluklarının algılanış tarzları arasında temel bir fark vardır. Bu fark, daha 1852’de Karl Marx’ın “Louis Bonaparte’in Onsekizinci Brumaire’i” adlı eserinde şöyle tasvir etmiştir: “Fransa’nın oyları, Ulusal Meclis’in 750 üyesi arasında parçalanmış olduğu halde, burada aksine tek bir birey üzerinde toplanmıştır. Halk temsilcilerinden her biri sadece şu veya bu partiyi, şu veya bu şehri, şu veya bu yöreyi temsil ettiği... halde, başkan [bütün] milletin seçtiği kişidir ve onun seçilmesi işlemi, egemen halkın dört yılda bir oynadığı kozdur. Seçilmiş Ulusal Meclis’in halkla ilişkisi metafizik olduğu halde, seçilmiş başkanın ilişkisi kişiseldir. Gerçekten Ulusal Meclis, birey olarak temsilcilerinin şahsında miller ruhunun çok çeşitli yönlerini temsil eder; başkanda ise bu millet ruhu cisimleşir. Meclisin aksine başkanın bir tür ilahi hakkı vardır; o, halkın lütfü sayesinde başkandır.” Bakınız: Karl Marx, “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”, **Contemporary Writings on the Coup d’Etat of Louis Bonaparte**, Ed. by. John B. Halsted, Garden City, N.Y., Doubleday, 1992, s. 152-153, aktaran Linz, “Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference”, s.8.

²³ Başkanlık sisteminin katılığı, sistemin taraftarları tarafından söz konusu zaman dilimi içerisinde yönetimde istikrarın sağlanacağı görüşünden hareketle savunulmuştur ama beklenilmeyen ani gelişmeler, görev başındaki başkanın ölümünden çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalmasına kadar, başkanlık sistemini parlamenter sisteme oranla daha istikrarsız hale getirebilmektedir. Ayrıca, araştırmalar, başkamlara olan toplumsal güvenin seçimden çok kısa bir süre sonra azaldığını göstermektedirler. Böyle durumlarda, yasama-yürütme arasında parlamenter sistemde olduğu gibi geçişlerin olmaması veya ittifakların kurulması, saf değiştirmelerin yaşanmaması ise başkanları siyasal destekten de mahrum etmektedir. Oysa bir başbakan, toplumsal ve siyasal baskılardan kurtulmak için partisinin konumuna güvenerek güvenoyuna başvurabilir veya görevi parti içi başka bir güvenilir kişiye devredebilir. Linz, “Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference”, s. 9; Linz, “Başkanlık Sistemi veya Parlamenter Sistem Arasındaki Tercihin Siyasal ve Sosyal Sonuçları”, s.129.

²⁴ Shugart, Garey, **Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics**, s. 33–36.

Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu babalarının başkanlık sistemini, iktidarları ayırarak onları zayıflatmak için tasarladıklarına da vurgu yapmaktadır. Zira “bir çoğunluk partisinin desteğine sahip başbakan, yasama organının desteğine sahip olmayan başkandan çok daha güçlü bir konumdadır”²⁵.

Başkanlık sisteminin ikinci en önemli sorunu, “kazananın her şeyi kazanması” veya demokratik siyaseti “toplam sıfır” oyunu haline getirmesi ve bu tür bir oyunun içerdiği tüm potansiyel çatışmaları beraberinde taşımasıdır²⁶. Hükümet şekli tanımlamalarından da hatırlanacağı gibi başkanlık sisteminin özelliklerinden biri de “tek kişili yürütme organı”na sahip olmasıdır. Bu durum, başkanlık seçimlerini, sistem içi siyasal denge bakımından oldukça önemli kılmaktadır. Bu yüzden, başkanlığı kazanabilmek için geniş koalisyonlar oluşturmak gerekmektedir ki bu da siyasal azınlıkların siyasal yarışmada ifade olunmasına olasılık tanımayarak siyasal sürecin dışına itilmesi demektir²⁷. Buna ek olarak, yarışı kaybeden koalisyon da iktidar ortağı olma şansına sahip olmaz. “Kazanan”ın hükümeti oluşturmada kaybeden koalisyon üyelerini sürece dâhil etme gibi bir siyasal ve hukuksal zorunluluğu bulunmamaktadır. Ayrıca, “kaybeden”, parlamenter sistemde olduğu gibi parlamentoda ana muhalefet lideri olma statüsüne de sahip olmaz²⁸ ve Linz’in belirttiği gibi başkanın görev süresi boyunca siyaset sahnesinde yer almaz²⁹.

Başkanlık sistemine yönelik üçüncü sorun veya eleştiri, sistemin, demokrasinin yerleşmesine ve demokratik kurumların gelişmesine katkıda bulunmamasıdır³⁰. Araştırmacılar, başkanlık sistemlerindeki bu sorunun iki sebepten kaynaklandığını belirtmektedirler. Bu doğrultuda işaret edilen birinci sebep, parlamenter sistemlerden farklı olarak başkanlık sistemlerinde siyaset dışı kişilerin oyuna katılmasıdır. Linz, başkanlık sistemlerinde hem “başkan adaylarının siyasi partilerin ve siyasetçilerin desteğine sahip olmadan kendi kendilerini aday gösterip sahneye meteorlar gibi girmesine” hem de “başkanın kabinelerinin partiler arasındaki koalisyonlara değil, başkanın kişisel güvenine dayanması dolayısıyla teknokratik ve siyaset-dışı atamaların söz konusu olmasına” işaret etmektedir³¹.

²⁵ Linz, “Başkanlık Sistemi veya Parlamenter Sistem Arasındaki Tercihin Siyasal ve Sosyal Sonuçları”, s.120.

²⁶ Juan, “Başkanlık Rejiminin Tehlikeleri”, s.147.

²⁷ Ishiyama, Velten, “Presidential Power and Democratic Development in Post-Communist Politics”, s. 219.

²⁸ Adam Przeworski, **Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America**, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, s. 35.

²⁹ LINZ Juan, “Başkanlık Rejiminin Tehlikeleri”, s.148; Başkanlık sisteminde “kazananın her şeyi kazanması” sorununun kaynağı, sistemin, Lijphart’ın belirttiği gibi çoğunlukçu bir demokrasiyi teşvik etmesine bağlıdır. Bu doğrultuda, Lijpart, başkanlık sistemlerinde yürütme gücünün tek partide ve daha indirgemeci bir yaklaşımla tek kişide toplanmasına, çoğunlukçu seçim sistemi uygulamasına ve iki partili parti sistemine dikkat çekmektedir. Bkz: Arend Lijpart, “Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations”, **The Failure of Presidential Democracy**, Ed. by. Juan Linz, John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994, s.95–105.

³⁰ Ishiyama, Velten, “Presidential Power and Democratic Development in Post-Communist Politics”, s. 219.

³¹ Juan, “Başkanlık Sistemi veya Parlamenter Sistem Arasındaki Tercihin Siyasal ve Sosyal Sonuçları”, 1993, s.125.

Linz'e göre, bu durum, bir taraftan büyük çapta kayırmacılığa, diğer taraftan değişik başkanlar zamanında kabine üyelikleri arasında çarpıcı bir süreksizliğe sebep olarak siyasetin yönetimde deneyim kazanmış kişiler temelinde kurumsallaşmasını engellemektedir. Linz'in başkanlık sistemlerinde "siyasal aktörlerin siyasal kariyer süreksizliği" görüşünü, Stephan ve Skach ikilisi, parlamenter sistemlerde siyasetin tam tersi bir zeminde işlemlerini ileri sürmekle desteklemektedirler. İkiliye göre, parlamenter sistemler, parti temelli hükümetlerin kurulmasını zorunlu kıldığından siyasal aktörlerin siyasete dayalı sürekli bir kariyer edinmesini teşvik etmekte, bu ise onların demokrasi tecrübesi kazanarak demokratik sorumluluk bilincini hazmetmelerine ve temsil ettikleri siyasal topluma karşı sadakat duygusunu artırmaya sebep olmaktadır.³²

Başkanlık sisteminin demokratik kurumların gelişmesine katkıda bulunmamasının ikinci sebebi olarak ise birinci sebep temelinde başkanlık sistemlerinin siyasi parti sisteminin gelişmesini engellemesi gösterilmektedir³³. Başka bir ifadeyle, başkanlık sistemlerinde hem seçimlerde hem de seçim sonrası dönemde siyasetin yönetilmesinde siyasi partilerin etkin kurumlar olarak yer alamadığı ileri sürülmektedir. Başkanlık sisteminin eleştirisi üzerine ileri sürülen bu görüş, yukarıdaki siyasal verilerle uygunluk göstermektedir. Tablo/6'dan "yerleşmiş demokrasiler" diye tabir edilen başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı ülkelerde etkili siyasi parti sayısının 2 civarında olduğu görülmektedir.

Mainwaring, bu doğrultuda, "başkanlık, çok partililik ve demokrasinin çok zor bir birleşim" olduğuna dikkat çekmektedir. Mainwaring'e göre, parlamenter ve iki partili başkanlık sistemine oranla çok partili başkanlık sisteminin yasama-yürütme çıkmasına yol açması çok daha olasıdır. Mainwaring'e göre, başkanlık sistemlerindeki siyasal kutuplaşma, iki partili bir parti sistemi paralelinde kurumsallaşarak yasama-yürütme ilişkilerinin dengeli bir şekilde sürdürülmesini sağlarken çok partili bir parti sisteminde böyle bir dengenin sağlanması mümkün olmamaktadır. Çok partili bir başkanlık sisteminde, siyasi partilerle başkan arasındaki ittifak kısa dönemler için oluştuğundan ve bu ittifakın hükümetin oluşturulmasına yansımamasından dolayı hem başkanın gücü sınırlanmış olmakta hem de siyasi partiler iktidarın paylaşılmasına katılmadıklarından gelişme zemini bulamamaktadırlar. Bu durumdan hareketle Mainwaring, toplumsal farklılıkların ve parçalanmaların var olduğu gelişmekte olan ülkelerde çok partili bir parti sisteminin olası olması sebebiyle başkanlık hükümeti şeklinin tercih edilmesini akılcı bulmamaktadır.³⁴

Başkanlık sistemlerine yönelik son eleştiri, sistemin otoriter rejimlerden demokrasiye geçişlerde geçişin "temsili demokrasi" ile değil "delegasyoncu demokrasi" ile sonuçlanmasına sebep olmasıdır³⁵. O'Donnell tarafından siyaset bilimi literatürüne kazandırılan bir terim olan "delegasyoncu demokrasi", ilk kez geçiş sonrası Latin Amerika başkanlık rejimlerini tanımlamak amacıyla

³²Stephan, Skach, "Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism", s.22.

³³ Terry D. Clark, Jill N. Wittrock, "Presidentialism and the Effect of Electoral Law in PostCommunist Systems", *Comparative Political Studies*, 2005; 38; s. 171-188.

³⁴Mainwaring, "Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination", s.200.

³⁵ Özbudun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, s.175-177.

kullanılmıştır. O'Donnell'e göre, temsili demokrasilerden farklı bir demokrasi tipi olan delegasyoncu demokrasilerde esas olan halkla seçilmiş başkan arasındaki dikey sorumluluk durumudur. Temsili demokrasilerden farklı olarak delegasyoncu demokrasilerde yatay sorumluluk olarak tanımlanan demokratik kurumlar arasında karşılıklı bağımlılık ve sorumluluk söz konusu değildir. Başka bir ifade ile seçilmiş başkanın temsili demokrasilerde olduğu gibi sadece seçimden seçime değil aynı zamanda görev süresi sırasında da diğer kurumlara hesap verme sorunu bulunmamaktadır³⁶. Burada esas olan halk tarafından seçilmiş bir başkanın, tek başına belli bir süre için halk adına konuşma ve siyaseti belirleme yetkisini devralması ve halk tarafından olası başarı ve başarısızlıkta sadece onun sorumlu görülmesidir. Başkanla halk arasında böyle bir ilişkinin oluşması iki sebeple açıklanabilir. Birincisi, daha önce de belirtildiği gibi seçilmiş başkanla seçilmiş parlamentonun meşruluklarının algılanış tarzları arasındaki farktır. İkincisi ise parlamentodan farklı bir meşruluk algılanış tarzına sahip başkanın eski rejimden miras alınan ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde daha etkili olacağına olan ulusal güvendir.

Delegasyoncu demokrasilerde, başkanlığı kazanan kişi, bir seçim dönemi boyunca, ülkeyi kendi uygun gördüğü tarzda yönetme olanağına sahiptir. Hale ve diğerlerinin belirttiği gibi, delegasyoncu demokrasilerde başkanlar, tercih ettiği araçlara göre değil siyasal başarılarına göre yargılanır³⁷. Başkan, milletin sembolü gibi görüldüğü ve ulusal çıkarların koruyucusu sayıldığı için kendisini belli partilerle ve diğer örgütlü menfaatlerle özleştirmek istemez; diğer bir deyimle milletin babası rolünü oynayarak partiler-üstü bir konum almaya çalışır. Dolayısıyla partilere ve diğer siyasal kurumlara hesap verme durumunda olmayı, bu ulusal görevin gerçekleşmesini engelleyen can sıkıcı bir durum gibi görme eğilimindedir.

Ulusal çıkarların koruyucusu olarak algılanan başkan, elbette bu çıkarların içeriğinin belirlenmesi yetkisini de kendisinde görür. Bu sebeple, başkan, siyasaların oluşturulmasında yasama organının, siyasal partilerin ve menfaat gruplarının itiraz ve direnişlerini göz ardı ederek siyasalarının hukuksal altyapısını kendisi belirler.

Yalnız O'Donnell'in belirttiği gibi delegasyoncu demokrasi tam anlamıyla otoriter rejim sayılmamaktadır. Delegasyoncu demokraside başkan, diğer kurumların hassasiyetini ve fonksiyonelliğini göz ardı eden bir üslup uygulayabilse de başarısızlığı karşısında hem kurumlar hem de toplum tarafından açık bir şekilde eleştirilebilmektedir³⁸. Hale ve diğerleri ise delegasyoncu demokrasilerde, yatay hesap verme sorumluluğu bulunmamasından ve siyasal kararların büyük suretle alınmasından dolayı siyasaların sadece karar aşamasında kaldığına ve gerçekleşmediğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla delegasyoncu demokrasilerde başkanlar kararları uygulayacak kurumsal altyapıdan yoksun kalmakta ve bu sebeple de çözüme vaadinde buldukları sorunların ortadan kaldırılmasında başarısız olmaktadır. Bu durum büyük halk desteğiyle seçilmiş başkanların seçimden belli bir süre sonra siyasal desteklerinin dibe vurmasına yol açmaktadır. Bir sonraki

³⁶Guillermo O'Donnell, "Delegative Democracy", *Journal of Democracy*, Vol.5, January 1994, s. 61-62.

³⁷Henry E. Hale et al., "Putin and the 'Delegative Democracy' Trap: Evidence From Russia's 2003-2004 Elections", *Post – Soviet Affairs*, 2004, 20, 4, s. 287.

³⁸O'Donnell, "Delegative Democracy", s. 61.

başkanlık seçimleriyle veya başka bir yöntemle başkanlıktan ayrılan kişinin yerini ise yine aynı duygusallıkla ve aynı hedeflerle seçilen başkan almaktadır³⁹.

Sonuç

Başkanlık hükümet şeklinin uygulandığı ülkelerde demokrasinin yerleşmesi açısından ciddi sorunların olduğu görüşünü dikkate almakla birlikte yukarıdaki tablolardan da hareketle bütün başkanlık sistemlerinin kırılğan, istikrarsız demokrasiler olmadığını da vurgulamamız gerekir. Bu bağlamda, birçok siyaset bilimcinin de işaret ettiği gibi, başarılı başkanlık sistemi uygulaması olarak ABD örneğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Peki, ABD başkanlık sistemi örneğini diğer başkanlık sistemi örneklerinden ayıran nitelikler nelerdir? Sartori, başkanlık hükümet şeklinin iktidarı zayıf kılan veya sistemi felce uğratan bütün özelliklerine rağmen ABD’de işleyebilmesini, ABD siyasetinin şu üç özelliğine bağlamaktadır: i) ideolojik ilkesizlik, ii) zayıf ve disiplinsiz partiler ve iii) yerel sorunlara yönelik siyaset⁴⁰. Sartori’ye göre, bu özellikler sayesinde bir başkan, Kongre’de ihtiyaç duyduğu oyları, karşılığında seçim çevrelerine menfaatler sağlamak suretiyle elde edebilir. Belirtelim ki, Sartori’nin işaret ettiği “ABD siyasetinin zayıf ve disiplinsiz partiler” özelliğini, seçmen tabanının olabildiğince atomize olması ve iktidar yarışına olabildiğince çok sayıda partinin katılması şeklinde yorumlanmamalıdır. Tam tersine, Valenzuela’nın da belirttiği gibi, ABD sisteminin iyi işleminin sebeplerinden biri, hem sistemin iki partili bir parti sistemine sahip olmasına hem de bu siyasi partilerin disiplinli bir örgüt olmamasına bağlıdır. Valenzuela, ABD sisteminin iyi işleminin katkı sağlayan diğer faktörlerin ise şunlar olduğunu belirtmektedir: i) yasama ve yürütmeden bağımsız ve bu iki kuvvet arasındaki sorunlarda bir arabulucu olarak devreye girebilen Yüksek Mahkeme’nin varlığı, ii) sivil yönetimin askeri yönetim üzerindeki üstünlüğü, iii) iç siyasette federe devletleri etkili kılan federalizm uygulaması⁴¹.

Valenzuela, Latin Amerika ülkelerinde başkanlık sisteminin sorunlara neden olmasını, bu ülkelerin toplumsal yapılarının, ABD örneğinin iyi işleminin yardımcı olan toplumsal yapıdan farklı olmasına bağlamaktadır. Valenzuela, ABD’den farklı olarak Latin Amerika ülkelerinde, siyasetin merkezîyetçi yapısının “kazanmanın her şeyi kazanmasını” etkin kıldığına, siyasi partilerin dini, sosyal ve sınıfsal bölünmeler sebebiyle iki kutuplu bir yarışta toplanamadığına ve patronaj ilişkileri nedeniyle yargı kurumunun yürütmeden bağımsızlaşmadığına işaret etmektedir⁴². Bu durumdan hareketle, başkanlık hükümet şeklinin demokrasinin yerleşmesi açısından birtakım sorunlara temel oluşturması tezi ile birlikte bu hükümet şeklini kurumsallaştıran ülkelerin toplumsal yapılarını, siyasal geleneklerini de göz ardı etmemek gerektiğini vurgulamak gerekir.

³⁹Hale et al., “Putin and the ‘Delegative Democracy’ Trap: Evidence From Russia’s 2003-2004 Elections”, s. 288.

⁴⁰Giovanni Sartori, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği: Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme**, Çev. Özbudun Ergun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 120.

⁴¹ Arturo Valenzuela, “Latin America: Presidentialism in Crisis”, **Journal of Democracy**, Vol. 4, No. 4, October 1993, s. 6–7.

⁴² Valenzuela, “Latin America: Presidentialism in Crisis”, s.7.

KAYNAKLAR

- Clark, D. Terry; Wittrock N. Jill: “Presidentialism and the Effect of Electoral Law in Post-Communist Systems”, **Comparative Political Studies**, 2005; 38; s. 171–188
- Diamond, Larry: “Demokrasinin Üç Paradoksu”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Platter, Yetkin Yayınları, 1995, s. 127–140.
- Hale, E. Henry et al.: “Putin and the ‘Delegative Democracy’ Trap: Evidence From Russia’s 2003-2004 Elections”, **Post – Soviet Affairs**, 2004, 20, 4, s. 285-319.
- Horowitz, L. Donald: “Demokratik Sistemleri Karşılaştırmak”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Platter, Yetkin Yayınları, 1995, 161–168.
- Huntington, P. Samuel: **Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratikleşme**, Çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.
- Ishiyama, T. John; Velten, Matthew: “Presidential Power and Democratic Development in Post-Communist Politics”, **Communist and Post-Communist Studies**, Vol. 31, No. 3, s. 217–233.
- Karl, L. Terry; Schmitter, C. Philippe: “Modes of Transition in Latin America, Southern Europe and Eastern Europe”, **International Social Science Journal**, 128, 1991, s. 269–284.
- Lijphart, Arend: “Yeni Demokrasiler için Anayasal Tercihler”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Platter, Yetkin Yayınları, 1995, s.185–198.
- Linz Juan: “Başkanlık Rejiminin Tehlikeleri”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Platter, Yetkin Yayınları, 1995, s. 143–160.
- Linz, Juan: “Başkanlık Sistemi veya Parlamenter Sistem Arasındaki Tercihin Siyasal ve Sosyal Sonuçları”, **BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı**, Çev. Ergun Özbudun ve Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1993, s.117–134.
- Linz, Juan: “Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference”, **The Failure of Presidential Democracy**, Ed. by. Juan Linz, John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994, s. 3–87.
- Mainwaring, Scott: “Presidentialism, Multipartyism, and Democracy: The Difficult Combination”, **Comparative Political Studies**, Vol. 26, No. 2, July 1993, s.198–228.
- March, G. James, Olson, P. Jones: “New Institutionalism: Organizational Factors In Political Life”, **The American Political Science Review**, Vol. 78, No.3, September 1984, s. 734–749.
- McFaul, Michael: “Institutional Design, Uncertainty and Path Dependency During Transition: Cases From Russia”, **Constitutional Political Economy**, 10, 1999, s. 27–52.

- O'Donnell, Guillermo: "Delegative Democracy", **Journal of Democracy**, Vol.5, January 1994, s. 59–96.
- Offe, Claus: "Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe", **Social Research**, 58, Winter 1991, s. 865–892.
- Przeworski, Adam: **Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America**, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- Quade, L. Quentin: "Orantılı Temsil ve Demokratik Devlet Yönetimi", **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Ed. by. Larry Diamond ve Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, 1995, s.207–213.
- Sartori, Giovanni: **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği: Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme**, Çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.
- Shugart, S. Matthew; Garey, M. John: **Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics**, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- Stephan, Alfred; Skach, Cindy: "Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism", **World Politics**, Vol. 46, No. 1, October 1993, s. 1–22.
- Taras, Raymond: "Separating Power: Keeping Presidents in Check", **Post-Communist Presidents**, Ed. by. Ray Taras, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 15–37.
- Valenzuela, Arturo: "Latin America: Presidentialism in Crisis", **Journal of Democracy**, Vol. 4, No. 4, October 1993, s. 15 – 26.
- Vanhanen, Tatu: **The Process of Democratization: A Comparative Study of 147 States, 1980–1988**, Grane Russak, New York, 1990.